

УДК 82.091

Л. В. МАЙСТРЕНКО

ТРАГЕДІЯ ДІДОНИ В «ЕНЕЇДІ» ВЕРГІЛІЯ

Образ Дідони – один з найтрагічніших образів у римській літературі. Вергілій нагадує: навіть у найтяжчих ударах долі все людське нам не чуже. Воно потребує співпережиття. І в цьому полягає humanitas поета.

Ключові слова: лібідо, страждання, безжалісне кохання.

Трагічне кохання Дідони до Енея починалося з *libido*. Коли гнані волею богів троянці, прямуючи до Італії, прибули до берегів Лівії – до Карфагену, який заснувала і розбудовувала Дідона, увечері на бенкеті, влаштованому на честь гостей, слухаючи Енея, цариця «вбирала в себе любов». Проте еротичний початок матиме сумний кінець. Вергілій зауважує, що найпильніше від усіх інших нещасна фінікіянка дивиться й не може ніяк надивитися на Енея, приречена на майбутні страждання (I, 712—713). І з цього моменту безжалісна до Дідони доля буде робити свою справу, хоча Вергілій симпатизуватиме карфагенській цариці.

При першій зустрічі з Енеєм Дідона по-царськи велична. Вона на високому троні біля храму Юнони, оточена юрбою молоді і будівельників. Вона вирізняється високими моральними якостями: побожністю, величністю, гідністю (I, 303—310). Її людяність проявляється в манері поведінки. Вона розмовляє з троянцями «опустивши обличчя» (I, 561); їй соромно за той суворий прийом, який вони відчували тут спочатку. Вона спокушає Енея благородством, умінням співчувати чужому горю. Але все це не врятовує її від трагедії. Приречена на майбутні страждання, Дідона «нещасна». Проте, як слушно зауважує Н.Морева-Вулих, любов Дідони – не сліпа пристрасть, вона пояснюється самим характером її власної душі [3, 155]. Розповідь Енея, його подвиги, шляхетність пробуджують в її серці споріднені струни.

Сама Дідона втекла із Тіра після того, як її коханий чоловік Сіхей був віроломно вбитий її рідним братом Пігмаліоном. Зазнавши подібної долі,

Дідона гостинно приймає троянців. Вона щиро співчуває нещастям Трої, чутки про які вже облетіли увесь світ. Споруджений Дідоною храм Юнони розмальований зображеннями яскравих і зворушливих сцен з історії Троянської війни. Особливе враження справляє на неї доля Енея, викликаючи в її серці не тільки співчуття, а одночасно й любов. Але Дідона не володіє сама собою, вона, як і Еней, залежна від долі, що має божественний характер.

Вергілій щиро вірив у небесні сили, які керують світом. Те, що відбувається з Дідоною, – не лише психологічний процес. Це керований богами хід майбутніх подій – сутичка Риму і Карфагену. Він веде не тільки до смерті Дідони, а й до загибелі Карфагену. Події «Енеїди» двопланові. Вони розгортаються на землі і на небесах. Еней і Дідона втілюють дві історичні сили – Рим і Карфаген, а наверху ними керують Юпітер та покровителька Карфагену Юнона. Земні події повністю залежать від небесних. Після того, як вступив у дію план поєднати шлюбом Енея та Дідону, все почало вершитися само собою.

Спочатку цариця пробує чинити опір своїй пристрасті і зберігає вірність Сіхею (IV, 24). Вона зв'язує себе клятвою, щоб залишитися незаплямованою. Насправді вона проклинає саму себе:

Та хай підо мною розступиться краще

Вглиб ця земля, нехай батько могутній до тіней Еребу

Громом небесним пошле мене в темінь бездонну [1, 85].

І це прокляття збудеться. Сестра Анна – подруга і порадиця Дідони – поділяє захоплення цариці Енеєм. Вона переконує її, що царство потребує захисту і Карфаген розквітне з допомогою Енея. Еней захоплює Дідону не тільки високими якостями характеру – героїчністю, хоробрістю, шляхетністю роду, відвагою, величною поставою, але і цариця сама прагне до слави, втіленої в Карфагені. Анна пробуджує в Дідоні надію на сім'ю, радість материнства «не пізнаєш радощів Венери і насолоди мати дітей» (IV, 33). Після розмови з сестрою її пристрасть виривається наверх, палаючи невидимим огнем. Як божевільна блукає вона по місту, приносить жертви

богам, ворожить за нутрощами жертовних тварин, жадібно їх розглядаючи. Та даремно.

Любов, як хвороба, вражає все тіло Дідони. Вергілій тонко передає страждання Дідони, вдаючись до вражаючого порівняння. Дідона – «лань, поранена смертоносною стрілою»:

...котру поцілив стрілою.

В критському лісі пастух, що стрілами сипле навколо,

Й зовсім не дбає про те, куди з них яка полетіла.

Лань та чимдуж утікає лісами в діктейські ізвори [1, 86]

Порівняння сповнене глибокого змісту, освітлене співчуттям та людяністю. Жінка беззахисна перед стихією пристрасті, але не винен і Еней, який поранив її не навмисне – «В боці у неї стримить увесь час стріла смертоносна» (IV, 72).

Горда карфагенська цариця поступово втрачає свою царську велич. У поемі з'являється порівняння з вакханкою, що божевільно блукає по місту, – свідчення того, що на неї звалюються темні руйнівні сили хаосу, демонічні стихії. Трагедія цариці намічена в першій книзі, яскраво розвивається у розповіді про зливу, що застала Дідону та Енея на полюванні, які сховались у глибокій печері. Та Гіменей виявився злополучним:

Заіскрилося небо

І відгукнулось на шлюб цей; заплакали німфи на горах.

Мить та найпершого горя і смерті причиною стала.

З тої хвилини Дідона вже більше не криє кохання;

Вже на людський поговор не зважає, не дбає про славу:

Зве це подружжям, щоб назвою тою свій гріх прикрасити [1, 88—89]

Після цієї сцени швидко настає перелом. Боги нагадують Енею про його призначення, і він готується відплисти з Карфагену. Трагічну розв'язку Вергілій розробляє з особливою ретельністю: з кожною наступною дією зростають душевні муки Дідони. Здивування і докори змінюються гордим почуттям ображеної честі, презирством і ненавистю – честь виявляється

потопаною. Спочатку Дідона покірливо благає відкласти від'їзд. Події стрімко наростають, і цариця, що втратила свою честь та гідність, тепер мріє про помсту.

За уявленнями античної людини, помста за образу вважалася священним обов'язком; вона відновлювала нанесені моральні збитки. Тому поведінка цариці цілком виправдана з точки зору традиційної моралі. Проте помста Дідони Енею – це не тільки ворожнеча між Карфагеном і Римом, яку вона заповідає нащадкам. Смерть Дідони – єдиний шлях до відродження її минулої величності і слави. Вона відважується на це з трудом, у муках і ваганнях проводить свої останні дні. І поруч з нею – співчуваючий, вражений її горем Вергілій, який уважно придивляється до того, що відбувається.

Виявом страждань Дідони є опис ночі напередодні смерті цариці. Душевні муки Дідони поет подає тут на тлі незворушної тиші змороної трудом матері-природи, усіх живих істот, що населяють світ, звільнених від денних турбот, усіх космічних стихій, приборканих і заколисаних темнотою ночі. Тільки Дідона невтомна у своєму горі.

*Ніч була, й скрізь на землі спочивали спокійно тварини
Втомлені, спали ліси, повтихали жахливі простори
Водні, в хвилину, як зорі пливли посередині неба,
Тиша поля огортала, і змовкла худоба на паші,
Й пташка строката, і все, що в озерних просторах і в диких
Хащах живе і що глибоко тихої ночі заснуло,
Й серце звільнялось від денних турбот і труди забувало.
Та фінікійка нещасна не спала, у неї на очі
Сон вже ніколи не зійде, і щастя нічного ніколи
Серце і очі її не зазнають; ще горе двоїться
І оживає жорстока любов, серце люто палає [1, 97]*

Страждання Дідони можна порівняти із стражданнями Агамемнона, який повинен принести на жертвний вівтар свою дочку Іфігенію, у пролозі трагедії Евріпіда «Іфігенія в Авліді». Після безсонної ночі у важкій боротьбі

між батьківським почуттям та амбітним обов'язком головнокомандуючого походом Агамемнон на тлі світанкової тиші звертає свій погляд до небес, як до поради. Та в мовчазних глибинах космосу відчуває лише одвічну гармонію холодних зір [2, 287].

Трагедія Дідони зростає. Коли цариця побачила в морі троянські кораблі, в останній раз її охоплює приступ бажання помститися. У несамовитих прокльонах на адресу Енея та його нащадків вона пророкує непримиренну ворожнечу народів та прийдешнє народження месника Ганнібала:

Нехай між народами нашими дружби не буде

Й жодних союзів, хай з наших кісток колись месник повстане! [1, 99]

На початку п'ятої книги, коли Еней відпливає від Карфагену, він оглядається на палаючі стіни і назавжди залишає Дідону. Вергілій зображує Енея як такого, що долає любовну пристрасть. Справедливо зауважує Джон Феццєро, що «у боротьбі між особистим бажанням і долею Еней відмовляється від себе в ім'я місії» [4, 131].

Смерть для Дідони – єдине звільнення від мук. З божевільними думками від страшного замислу, з кривавими плямами на щоках, бліда від думки про свій кінець, піднімається вона на багаття, переконуючи себе, що смерть не приносить мук. Піднявшись на багаття, Дідона вбиває себе мечем, подарованим колись Енеєм, проклинаючи його:

...та нехай йому смерть моя буде

Вічним прокльоном [1, 100]

Вмираюча тричі піднімалася з ложа, намагаючись побачити востаннє світло сонця. Юнона змилосердилась над муками цариці і послала до її ложа вісницю богиню Ірїду, яка виблискуючи різними фарбами, стала над головою вмираючої. Смерть Дідони не була їй призначена, і золотий волос ще не був зрізаний з її тім'я. Ірїда це зробила, звільнивши душу від тіла, і вона відлетіла у повітря (IV, 600—702).

Співчуваючи Дідоні, Вергілій прирівнює любовну пристрасть цариці до хвороби, до грізної стихії, катастрофи. Її кохання до Енея – «шал» або «жар», «безжалісне», «немилосердне» кохання; вона «нешасна» горить від «жахливих дум», «шаліє з кривавими очима». У всій четвертій книзі «Енеїди» витає дух високої трагедії.

Проте доля зведе Енея з Дідоною ще раз – уже востаннє. Еней зустрінеться з тінню Дідони у царстві мертвих, на «полі смутку», там, де знаходилися ті, кого «жаром зв'язало жорстке й немилосердне кохання». Поміж них блукатиме фінікіянка «зі свіжою раною». Еней звернеться до неї ніжними словами, щоб зменшити її палаючий гнів, похмурий погляд, але Дідона не захоче розмовляти з Енеєм і відійде в гайок до свого чоловіка Сіхея. Вона не простить йому своєї смерті.

*Втупивши очі у землю, стояла вона, відвернувшись,
І не змінивсь її вигляд під впливом початої мови
Більше, ніж був би це камінь твердий чи скала Марпесійська.
Врешті, зірвалася раптом із гнівом у серці побігла
Знов до тінистих гаїв, де Сіхей, чоловік її давній,
Відповідає турботою їй і взаємним коханням [1, 139—140]*

Цю останню сцену Вергілій зображує поетично і по-людському зворушливо. Поет дає відчутти, що Дідона не варварка з неприборканими пристрастями, як Медея, не наївна дівчина, як героїня поеми Аполлонія Родоського. Вона стоїть вище від них, хоч у шаленій пристрасті за ображену гідність перегукується з Медеєю.

Ерос Вергілія має трагічне забарвлення. Злополучний Амур Галла у «Буколіках». Згубними є пристрасті Гіла, що затонув, Пасіфаї, яка розділила своє ложе з биком, людодки Сцилли та дітовбивці Філомели, хоча в «Буколіках» життя сприймається як приємне дозвілля. Згубною є любов Леандра до Геро у III-й книзі «Георгік», яка завершується смертю Леандра і приносить нещастя обом закоханим. Трагічний Еней ціною відмови від своїх

прагнень, виконуючий волю богів заснувати майбутню велич Риму. Так само трагічні Дідона і Турн, які відстоюють свою любов наперекір цій волі.

Співчуваючи Дідоні, Вергілій засуджує її кохання до Енея як згубну, руйнівну силу. Поет проводить паралель між природним шалом у тваринному світі та людськими пристрастями: жадібністю, егоїзмом, вважаючи їх варіантами ненаситної захланності. Сюди ж відноситься й божевільний шал любовної пристрасті. Проте очищену, тобто ідеальну любов у платонічному значенні, поет не заперечує. Вона починається з любові до рідної землі, до краси і панує в усіх його творах. Це любов до природи, яка пронизує художній світ поета, до рідних ларів і пенатів, любов до батьків та батьківсько-материнська любов, взаємно-дружня любов між спорідненими душами, врешті-решт – любов до всього суцього: до дерев, небесних світил, космічного життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вергілій. Енеїда / Вергілій ; пер. з лат. М. Білика. — К. : Дніпро, 1972. — 354 с.
2. Евріпід. Іфігенія в Авліді / Евріпід ; пер. А. Содомори // Евріпід. Трагедії. — К. : Основи, 1993. — С. 285—338.
3. Морева-Вулих Н. В. Римский классицизм: творчество Вергилия, лирика Горация / Н. В. Морева-Вулих. — СПб. : Академический проект, 2000. — 270 с.
4. Freccero J. Dante : The poetics of conversion / J. Freccero. — USA, 1986. — 321 p.

Л. В. МАЙСТРЕНКО

ТРАГЕДИЯ ДИДОНЫ В «ЭНЕИДЕ» ВЕРГИЛИЯ

Образ Дидоны – один из самых трагических образов в римской литературе. Вергилий напоминает: даже при самых тяжелых ударах

судьбы все человеческое нам не чужое. Оно требует сопереживания. И в этом заключается humanitas поэта.

Ключевые слова: либидо, страдания, безжалостная любовь.

L. MAYSTRENKO

DIDO'S TRAGEDY IN «AENEID» BY VERHILIY

The image of Dido is one of the most tragic characters in Roman literature. Verhiliy reminds: even in the hardest blows of fate everything human is not alien to us. It requires sympathy. This is the poet's humanitas.

Keywords: libido, suffering, pitiless love.